

KOPRIVNIČANIN MARTIN VELINKOVIĆ U PROCESU MLETAČKE INKVIZICIJE (1642. god.)

Počeci mletačke inkvizicije (Santo Uffizio) zadiru još u prvu polovicu XIII. stoljeća, kada je osnovana kao državna magistratura sastavljena od tri plemića. U vrijeme osnutka, kao i u stoljećima koja su slijedila, mletački Sveti oficij nije imao zapaženije djelovanje, te se tek u prvoj polovici XVI. stoljeća, u vrijeme širenja protestantizma na područje mletačke stečevine, ta ustanova obnavlja i dobiva nove ovlasti. Kao i ranije, tvore je tri mletačka plemića (Tre Savi sopra eresia ili assistenti) kao predstavnici svjetovne vlasti, papinski nuncij kao predstavnik Svete stolice, inkvizitor (isprva franjevac, a od 1560. god. dominikanac) te mletački patrijarh ili njegov generalni vikar kao predstavnici dijecezanske vlasti. Mletački Sveti oficij bio je nadležan za sve osobe osumnjičene za djelovanje protiv načela katoličke crkve. Optuženi se mogu svrstati u nekoliko temeljnih skupina: protestanti (najveći broj), kalvinisti, anabaptisti, krivovjerci optuženi za različite oblike magije, praznovjerja i štovanja nečastivih sila, te čitav niz pasivnih pristaša i pomagača koji su iskazivali sklonosti ili pružali pomoć sljedbenicima heretičkih nauka. Potrebno je kazati kako se vođenje procesa u mletačkome Svetom oficiju razlikovalo u odnosu na istovrsne procese inkvizicije u drugim europskim katoličkim zemljama (posebice Španjolskoj). Tortura je primjenjivana krajnje rijetko (oko 2-3 posto svih zabilježenih procesa), jednako kao i smrtna kazna koja se najčešće zamjenjivala kaznom služenja na galijama ili protjerivanjem s mletačkog državnog područja. Većina presuda završavala je izricanjem duhovnih kazni uz formulu odricanja (abirazione), kojom se optuženi trajno oslobađao krivovjerja. Posebnostima mletačke inkvizicije najviše je doprinjelo aktivno učešće predstavnika svjetovne vlasti u radu oficija, čime je državni nadzor nad osjetljivim pitanjima krivovjerja bio daleko zastupljeniji i djelotvorniji 1.

U Državnom arhivu u Mlecima (Archivio di Stato di Venezia) čuva se fond Svetog oficija (Santo Ufficio, Savi all' eresia) koji najvećim dijelom obuhvaća procese inkvizicije vođene u Mlecima od 1541. do 1794. godine. Ukupno broji 150 busta, u kojima je sadržano preko tisuću procesa. Na osnovi kazala procesa (Indici alfabetico, cronologico, e geografico dei Processi del Santo Uffizio 1541-1794) u kojem su abecednim redom navedena sve imena optuženih, njihovo podrijetlo, vrsta optužbe i godine pokretanja i vođenja procesa. Moguće je utvrditi imena optuženih podrijetlom s hrvatskih prostora. Najveći broj optuženih potječe s područja mletačke stečevine na istočnojadransko obali, gdje je mletačka inkvizicija imalo pravo djelovanja i osnivanja područnih sudova.

U sklopu fonda Svetoga oficija sadržano je i niz procesa vođenih protiv osoba koje su s katoličke vjere prešle na islam. U općem kazalu fonda ti su procesi zabilježeni oznakama maomettismo ili (rijeđe) eresia in genere. Velik dio tih procesa odnosi se na osobe podrijetlom s hrvatskih prostora, posebice s hrvatskih i bosanski područja koja su se tada nalazila pod turskom vlašću.

Jedan od procesa koji je tijekom XVII. stoljeća mletačka inkvizicija vodila protiv Hrvata odnosi se na Martina, sina Ivana Velinkovića, vojnika podrijetlom iz grada Koprivnice. U trenutku pristupanja sudu mletačke inkvizicije Martin Velinković ima 28 godina. Predstavnicima inkvizicije predstavlja se kao vojnik podrijetlom iz "grada Koprivnice u Hrvatskoj", gdje je živio do svoje petnaeste godine. Kasnije je vjerojatno stupio u vojnu službu, a u dobi od oko 24 godine zarobljen je u borbama s Turcima. Kako bi ostao na životu pristao je prijeći na vjerske i društvene običaje koje nalaže islamska vjera. Obrezan je i nazvan turskim imenom Osman. Govoreći pred mletačkim inkvizitorima u prilog svojoj obrani, Velinković ističe kako poduku o islamu i njegovim običajima, koju je tada stjecao kao novi pripadnik islamske vjere, nije razumio budući da nije poznao turski jezik. Inkvizitorima naglašava kako je u sebi uvijek ostao kršćanin, ustrajan u vjeri i ispravnost Kristova nauka. Nakon davanja iskaza, uobičajenog i tipiziranog za većinu Hrvata optužen je za prijelaz na islam, predstavnici mletačke inkvizicije izrekli su kaznu. Kao i u ostalim primjerima, koprivničkom vojniku dodijeljene su samo duhovne kazne. Sastojale su se od obveze ispovijedanja i primanja svete pričesti tijekom iduće tri godine (na Božić, Uskrs, Uzašašće, dan Svih Svetih) i sedmičnog moljenja krunice. Potom je pristupio uobičajenom činu odricanja od dotadašnje hereze izgovaranjem tipizirane zakletve te mu je dodijeljen oprost i odrješenje grijeha. Kao tumač prilikom istrage spominje se Donato Pechis, kapelan zavoda za obraćenike (katakumene) u Mlecima.

Proces protiv Martina Velinkovića, optuženog za napuštanje katoličke i prihvaćanje islamske vjere, opsegom je nevelik i ne prelazi nekoliko stranica pisanog dokumenta. Čitav tijek procesa kratkotrajno vođenje istrage, te prije sve izricanje blage duhovne kazne uz dodjeljivanje oprosta, govori kako se prekršaj o kojem je ovdje riječ nije smatrao pogubnim po vjersko i državno ustrojstvo. Tome u prilog svjedoči i činjenica da Velinković dobrovoljno i na vlastiti poticaj dolazi pred sud inkvizicije. Nasuprot tome, mletački Sveti oficij je osnovan glede znatno opasnijih i pogubnijih oblika krivovjerja. Proces protiv protestantskih sljedbenika na mletačkome području, poput Markantuna De Dominica, Balda Lupetine, Petra Pavla Vergerija i drugih, trajali su godinama. Ispunjavali stotine stranica prijave i iskaza, svjedočenja i suočavanja, a širinom problema zahvaćali su desetine ljudi (optuženika i svjedoka), zadirali u vjersku i crkvenu politiku drugih zemalja i u pojedinim kritičnim trenucima prijetili izbijanjem međudržavnih sporova. Proces protiv nekolicine, "Schiaovona" iz različitih hrvatskih krajeva nisu mletačkoj inkviziciji predstavljali problem na kojem bi se bilo potrebno podrobnije zadržavati. Stoga su ovi slučajevi rješavali tekuće - jednoobraznim ispitivanje, sličnim iskazima i redovitim davanjem oprosta i odrješenja. Za našu prošlost, međutim, ovi procesi imaju značaj jednog od niza svjedočanstva o životu i sudbini običnih, malih ljudi iz vremena kada su nad hrvatskim obzorjima trajali stoljetni ratovi i ukrštavali se politički interesi različitih država, naroda i vjera.

U prilogu rada objavljujem cjeloviti prijepis procesa protiv Martina Velinkovića iz Koprivnice. Izvornik se čuva u mletačkom Državnom arhivu u fondu Svetoga oficija (busta 98) i datiran je na 12. lipnja 1642. godine.

PRIJEPIS

Archivio di Stato di Venezia, Santo Ufficio, busta 98., Martinus Velincovich filius Iohannis de Coprivniza de Crovatia, miles, maomettismo, 12.VI.1642.

Die iovis, 12 mensis iunii 1642. Assistente illustrissimo et excellentissimo domino Theupulo.

Coram illustrissimo et reverendissimo domino cardinale Cornelio patriarcha Venetiarum ac reverendissimis patre inquisitore generali ac domino auditore apostolico.

Sponte comparuit Martinus Velincovich filius Iohannis de Coprivniza de Crovatia miles, etatis annorum 28 in circa qui medio iuramento ut infra exposuit, mediante interprete iurato videlicet padre Donato Petis capellano pie domus cathecumenorum etc.

Io son nato in Coprivniza città di Crovatia sotto l'Imperio, di padre et madre christiani, et vissuto tale sino all' età de 15 anni in circa. Doppo fui presso da Turchi, tra quali son stato 4 anni, vivendo sempre da christiano et se havesse creduto di poter capitare in queste parti, Dio guarda che io mi havesse mai fatto Turco, come mi son fatto sforzatamente, et se ben vivesso come loro esterioramente mangiando carne indiferentemente, non di meno credevo quello che credono li veri christiani et in particular non ho mai creduto che Macometto fosse profetta di Dio, ne altra cosa tenuta da Turchi. Come Turcho ho chiamato Ossiman et se ben feci quei atti che loro m'insegnavano di chiamar Macometto per far di Dio, non intendevo niente, non sapendo la lingua turcha, ne credevo niente, anzi ne anco son stato circunciso da loro. Ma ho creduto sempre che Christo Nostro Signore sia vero Dio et tutto quello che crede e tiene la sante madre chiesa cattolica et apostolica romana, sotto la quale naqui e fui allevato. Hora pentito di questo mio mancamento, son comparso avanti questo sacrosanto Tribunale a dimandare perdono, et per esser di nuovo aggregato al gremio della santa madre chiesa cattolica et apostolica romana.

Sanctum Tribunal decrevit abiuratis prius pre eum heresibus prout in secta turcharum de vehementi, et absolutus ab excommunicatione si quam ect. debere ipsum admitti in gremium sancte matris ecclesie prout de facto abiuravit ut infra ect. Absolutus fuit ad cautelam et dimissus cum penitentiis salutaribus videlicet ut per 3 annos proxime futuros confiteatur et Sacram Eucharistiam sumat quater in anno, videlicet in Nativitate et Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi, in solemnitatibus Assumptionis Beate Marie Virginis et Omnium Sanctorum et per idem tempus recitet semel in hebdomada coronam Beate Marie Virginis etc.

Io Martino Velincovich da Coprivniza di Crovatia figlio di Giovanni, dell' età mia d'anni 28 in circa, costituito personalmente in giudizio, et ingennochiato avanti il Santo Tribunale dell'Ufficio della Santa Inguisizione di Venezia, havendo avanti gli occhi miei li sacrosanti evangelii, quali tocco con le proprie mani e conoscendo che niuno si puo salvare fuori di quella santa fede cattolica qual tiene predica et insegna lasanta madre chiesa cattolica et apostolica romana, capo della quale é al presente la santità di Nosto Signore Urbano Papa Ottavo, e contro della quale confesso et mi doglio di haver gravemente errato, perche nato di padre e madre christiani, et essendo stato battizzato, non di meno diventai Turco, vivendo alla turchesca, come di spora ho raccontato. Per tanto essendo io al presente sicuro della verità della santa fede cattolica e certo della falsità della setta de Turchi, con cuor sincero et fede non finta, abiuro maledico et detesto tutte le heresie, errori e setta turchesca et generalmente ogni et qualunque altro errore, heresia e setta che contradica alla detta santa chiesa e giuro che non crederò, ne dirò mai più le sodette o altre heresie ne meno haverò familiarità o conversatione nelle cose della santa fede, con Turchi, ne con heretici, overo con altre persone, che siano sospette di heresia, ne rinegarò la santa fede christiana. Giuro anco e prometto di adempire et osservare intieramente tutte le penitenze che mi sono state o mi saranno imposte da questo Santo Ufficio. Così Il Signor Iddio mi aiuti et questi sacrosanti evangelii.

Io Martino sodetto ho abiurato, giurato, promesso et mi sono obbligato come di sopra et ho recitato di parola in parola la presente cedola di mia abiuratione, quale di mia propria mano ho segnato col segno

della croce per non saper io scrivere. Nel Santo Ufficio di Venetia, li 12. giugno 1642. presenti li testimonii infrascritti.

Io padre Donato Pechis fu interprete.

Io Daudid Zaratini fu testimonio.

Io Cesaro Capitanio di Santo Ufficio fui testimonio.

Antonius de Episcopis cancelarius de mandato.

BILJEŠKE:

1. F. Albanese, L'Inquisizione religiosa nella Repubblica di Venezia, Venezia 1875;
2. E. Vecchiato, L'Inquisizione sacra a Venezia, Padova 1891;
3. P. Paschini, Venezia e L'Inquisizione romana da Giulio III al Pio IV, Padova 1959;
4. P. F. Grendler, The Roman Inquisition and the Venetian Press 1540-1605, Princeton 1977;
5. B. Pullan, Gli Ebrei d'Europa e l'Inquisizione a Venezia dal 1550 al 1670, Roma 1985.
6. L. Čoralić: Hrvati u procesima mletačke inkvizicije (prvi dio), Croatica christiana periodica, god. XIX, br. 36, Zagreb 1995., str. 19-68.